

Hrajeme si s básničkou

- Hrátky s batolátky
- Vyluzování zvuků
a rozvoj pohybových
schopností
- Hádanky a básničky
pro předškoláčky
- Rozvoj
logického myšlení
- Školní hříčky
se slovíčky

Zuzana Pospíšilová

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Mgr. Zuzana Pospíšilová

HRAJEME SI S BÁSNIČKOU

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 2794. publikaci

Odpovědná redaktorka Maria Arnautovová
Sazba a zlom Martina Hukalová
Ilustrace Jana Čechová
Počet stran 148
Vydání 1., 2007

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2007
Cover Photo © profimedia.cz/CORBIS

ISBN 978-80-247-1709-8 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6101-5 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

ÚVODEM.	9
VÝVOJ ŘEČI	13
Přehled vývoje řeči	14
Jak narůstá aktivní slovní zásoba dítěte	21
Poruchy řečové komunikace	22
VÝVOJ ROZUMOVÝCH SCHOPNOSTÍ	33
Stadia kognitivního vývoje	34
Mentální retardace	39
ROZVOJ ZRAKOVÉHO VNÍMÁNÍ	45
ROZVOJ SLUCHOVÉHO VNÍMÁNÍ	49
CO ZVLÁDNE BATOLE?	53
CO DOKÁŽE PŘEDŠKOLÁK?	61
CO UMÍ ŠKOLÁK?	69
CO JE TO KREATIVITA?	73
Základní složky tvořivosti	74
Fáze tvořivé činnosti	76
KDYŽ SE ŘEKNE BÁSNIČKA	79
HRÁTKY S BATOLÁTKY	81
Hry s dotyky	82
Prstíková říkanka I.	83
Prstíková říkanka II	84
Ukolébavky	85
První slůvka	86

Poznáváme tělové schéma	88
Pohybové hrátky	89
Ovládáme obličejové svaly	91
HÁDANKY A BÁSNIČKY PRO PŘEDŠKOLNÍ DĚTIČKY	93
Poznáváme přírodu	95
Poznáváme hudební nástroje	98
Rozvíjíme kresebné dovednosti	100
Učíme se základní společenská pravidla	103
Procvičujeme, co jsme se naučili	105
Rozlišujeme tvary	107
Hrajeme divadlo	108
Připravujeme se na školu	113
Učíme se abecedu	114
Čteme s obrázky	115
Hádanky I	116
Hádanky II	118
Učíme se správně vyslovovat	119
Rozvíjíme představivost	122
ŠKOLNÍ HŘÍČKY SE SLOVÍČKY	123
Tvoříme nová slova	125
Hrajeme si se slovíčky	126
Hledáme významy slov	127
Hledáme homonyma	128
Hádanky III	129
Učíme se znát přísloví	130
Učíme se počítat	131
Cvičíme s básničkou	132
Kreslíme	134
Rozvíjíme fantazii	135
Vaříme s básničkou	136
Rozvíjíme všechny smysly	137
Rozvíjíme hmat	138

POUŽITÁ LITERATURA 139

Literatura vhodná k tvořivé práci s básničkami. 139

SLOVNÍČEK 141

Úvodem

Péče o dítě s sebou přináší nejen mnoho starostí a strachování o malé, křehké a bezbranné stvoření, ale také spoustu nezapomenutelných pocitů radosti a štěstí. Všichni, kteří vychovávají nebo někdy vychovávali dítě, jistě potvrdí, že velikými okamžiky rodičovství jsou první úsměvy a první zvuky, které malé děťátko vyloudí. Stejně významné je i zjištění, že se dítě otáčí za naším hlasem, že našemu hlasu věnuje pozornost, že naslouchá, a později také rozumí tomu, co říkáme. Ale naprosto úchvatné je první opravdové slovo s významem, které se malý kojenec naučí říkat. A co mají všechny tyto aktivity malého dítěte společného? Jsou prvními signály sociální komunikace, prvním pokusem o dorozumění se s okolím, s blízkými lidmi, kteří jsou s ním v každodenním kontaktu. A protože je tento proces velmi složitý, je nezbytné děťátku pomoci, aby se dokázalo co nejdříve orientovat v záplavě slov a komunikačních signálů, které jej obklopují.

Rozvoj řeči probíhá ruku v ruce s rozvojem rozumovým, probíhá tedy postupně, v určitých fázích, s jasnými pravidly a zákonitostmi. Na nás rodičích je, abychom byli trpěliví, brali v úvahu vývojové možnosti dítěte a nekladli na ně přílišné nároky, protože ty mohou být příčinou některých poruch řečového vývoje – například koktavosti nebo psychicky podmíněného mutismu, kdy dítě, na protest nebo ze strachu, přestane s okolím komunikovat. Na druhou stranu však máme obrovskou šanci sami svým aktivním a kreativním přístupem děti v jejich vývoji podněcovat, můžeme jim pomáhat plnit vývojové úkoly, po jejichž splnění se jejich psychomotorika zákonitě posouvá na vývojově vyšší úroveň.

Účelem této publikace je podat jakýsi návod, jak tvořivým způsobem pracovat se slovy, s říkankami, básněmi a veršiky. Celou druhou část knihy proto doprovázejí mé vlastní básničky, které jsem začala psát pro své dvě děti. Nyní mají možnost se s nimi, mimo jiné i prostřednictvím této knihy, seznámit

také další děti. Možná právě tento fakt může být zajímavým podnětem či přímo pobídkou pro mnoho tvořivých maminek a tatínků, aby se bez váhání pustili do vlastní tvorby.

Knihu jsem záměrně rozčlenila na dvě části, část teoretickou a část praktickou. V teoretické části chci podat základní informace o tom, jak probíhá vývoj dítěte, aby měli rodiče možnost se lépe orientovat v zákonitostech, které platí pro to které vývojové období. Nastíním zde vývoj řeči, vývoj rozumových schopností, vývoj sluchového a zrakového vnímání. V neposlední řadě se zmíním také o tom, co je to tvořivost, jak se projevuje a jak mohou rodiče sami přispět k rozvoji tvořivého myšlení svých dětí. Ráda bych vychovatelům podala co nejvíce informací, pokud možno přijatelnou a čtivou formou. Nebylo však možné se v textu vždy ubránit cizím termínům, které se mohou jevit jako obtížné či nesrozumitelné. Takovéto termíny přímo v textu většinou vysvětluji, ale na konci knihy navíc připojuji malý slovníček, ve kterém jsou tyto odborné výrazy abecedně seřazeny a vysvětleny. V praktické části této knížky bych ráda ukázala, že většina básniček nemusí sloužit jen k poslechu, ale dá se s nimi dělat mnoho dalších zajímavých aktivit. Podle básniček se můžeme s dítětem učit malovat, poznávat svět okolo sebe, cvičit, hrát divadlo, řešit hádanky, rozvíjet schopnosti spojené se smyslovým vnímáním a mnoho dalšího.

Protože v každé vývojové fázi jsou kladeny rozličné nároky na psychomotorickou vyzrálост dítěte, složitost a složení básniček je koncipováno tak, aby byly pro děti v konkrétním období co nejprůtlačivější. Rozhodla jsem se proto celou praktickou část rozdělit na tři základní oddíly: básničky určené pro batolata (1–3 roky), předškoláky (3–6 let) a školáky. Všechny tři oddíly jsou navíc rozčleněny na drobné sekvence podle toho, jakým způsobem je možné básničky používat, jak si s nimi hrát nebo s nimi tvořivě pracovat. Ke každé básničce nebo souboru podobných básniček je podán podrobný návod, jak je používat. Je to v podstatě jednoduchá kuchařka pro začátečníky, která se však místo lahodných pokrmů věnuje básničkám.

Pevně věřím, že každý, komu se knížka dostane do rukou, v ní najde něco, co jej upoutá, zaujme, poučí i pobaví. Mým záměrem bylo vytvořit jakousi rodinnou knížku, která po přečtení nezapadne hluboko v domácí knihovně, ale poslouží všem členům rodiny. Doufám, že po jejím přečtení se k ní budete

stále vracet, společně se svými dětmi si budete s básničkami tvořivě hrát, a navíc snad i získáte nový pohled na všechny ostatní verše, básně či říkanky pro děti.

 Vývoj řeči

1

Řeč je to nejpodstatnější, čím se odlišujeme od světa zvířat. Je to dáno mimo jiné také tím, že je jednou z nejmladších psychických vlastností, vyvinula se teprve zhruba před 40 000 lety. Vývoj řeči probíhá postupně během celého dětství, takže poměrně dlouhou dobu. Řeč se stala nedílnou součástí našeho života, protože slovy se navzájem dorozumíváme, vyjadřujeme pocity a myšlenky, předáváme si důležité i méně důležité informace. Slova jsme se dokonce naučili skládat do vět tak, aby dávala smysl a zároveň lahodila uchu. Ano, přesně takto vznikaly první básně.

Lidská řeč se dá posuzovat z mnoha hledisek, ale základní jsou dvě. **Porozumění**, které je odborně nazýváno receptivní složkou řeči, zahrnuje mimo jiné ostrost sluchu a veškeré další schopnosti, které souvisejí s přijímáním zvukových podnětů. Oproti člověku nedoslýchavému nebo dokonce neslyšícímu má lepší předpoklady k porozumění řeči člověk s dobrým sluchem. Ten také lépe a jemněji rozlišuje odlišnosti mezi hláskami, které znějí podobně a v konečném důsledku mohou mnohdy naprosto změnit kontext sdělení. Když to převedu v žert, mohlo by se klidně stát, že se někoho zeptáme na kostel a on nás odvede do postele, protože místo kostel rozuměl postel.

Na druhé straně je samotné **vyjadřování**, které je odborníky nazýváno expresivní složkou řeči. Zahrnuje artikulaci, tedy to, jak jasně a zřetelně dokážeme hovořit. Při některých formách motorického postižení je narušena také hybnost mluvidel, čímž se schopnost komunikace výrazně narušuje. Postižený má problém se dorozumět, protože okolí nedokáže jeho obtížně srozumitelné řeči porozumět. Důležitá je také gramatická a syntaktická stránka řeči (pravopis a větná skladba), protože mimo jiné prozrazuje naši jazykovou a intelektovou vyzrálost. Je nepochybné, že lidé s vyšší úrovní verbální inteligence mají bohatší slovní zásobu, jsou sečtější a používají řadu odborných výrazů. V řeči je možné pozorovat také jakousi obratnost ve vyjadřování. Ta

může být ovlivněna u lidí s neurotickými rysy v sociálně náročných situacích. Například člověk trpící trémou má velký problém se vyjádřit, pokud se od něj očekává podání vysokého výkonu, například při ústní zkoušce, nebo má-li hovořit před velkou skupinou lidí.

Se schopností mluvit se nerodíme. Řeč se naprosto přirozeně rozvíjí v sociálním prostředí, mezi lidmi, posloucháním a napodobováním slov, vět a souvětí. To dokládají mimo jiné příklady takzvaných vlčích dětí Amaly a Kamaly. Tato dvě indická děvčátka se v raném dětství dostala mimo lidskou společnost a byla vychovávána vlky. Obě dívky vydávaly pouze hrdelní zvuky a také tělesně byly poznamenány pobytem mimo lidskou společnost. Protože napodobovaly chůzi vlků, nenaučily se chůzi po dvou, ale po čtyřech. Měly mohutná ramena, silné nohy a na plochách, které se dotýkaly země, tedy na kolenou, loktech a dlaních, měly silné mozoly. Když byly v roce 1920 objeveny a odchyceny, začalo se s jejich systematickou převýchovou, aby bylo možné jejich alespoň částečné začlenění do společnosti. Mladší dívka, která byla pojmenována Amala, zemřela necelý rok po zajetí. Tehdy jí byly skoro tři roky. Starší z dívek, Kamala, se teprve po dvou letech naučila prvních pár slov. Později zvládala i velmi jednoduché práce, ale za deset let od jejího objevení a následné snahy o postupnou převýchovu také zemřela.

Přehled vývoje řeči

Řečový vývoj je postupný, rozvíjí se podle určitých pravidel a zákonitostí. Na následujících stránkách proto chci podat základní přehled toho, jak vývoj v jednotlivých věkových obdobích probíhá. Je to zejména proto, aby rodiče měli možnost vývoj svého dítěte krok po kroku sledovat, a také jej vhodným způsobem podpořit. Nedoporučuji ovšem podrobné tabulkové srovnávání, protože tabulky říkají pouze to, jak probíhá vývoj v rovině průměru. Každé dítě je jiné, a proto je přirozené, že i řečový vývoj bude u někoho rychlejší, u někoho pomalejší. Když se například stanovuje období, kdy dítě obvykle řekne první slůvko, dělá se to tak, že se dlouhodobě sleduje velký vzorek malých dětí a u něj se zaznamenávají údaje o prvních řečových projevech. Pak se tyto hodnoty sečtou a vydělí počtem dětí, které byly objektem zkoumání. Uvedu zjednodušený příklad. Kdybychom měli na sledování 10 dětí, zjistili

bychom, že první slovo se objevilo u prvního v 8 měsících, u druhého ve 12 měsících, u dalších ve 14 měsících, v 9 měsících, v 15 měsících, v 10 měsících, v 9 měsících, v 11 měsících, ve 12 měsících a v 9 měsících. Po sečtení a vydělení deseti (bylo 10 zkoumaných dětí), bychom dospěli k závěru, že v této skupině dětí byl průměrný věk při vyřčení prvního slůvka necelých 11 měsíců. Přitom ve skutečnosti pouze jedno z dětí své první slůvko řeklo opravdu v 11 měsících. Naopak jsou mezi dětmi patrné velké rozdíly. Tento příklad jsem záměrně uvedla zejména z toho důvodu, že mnoho rodičů, kteří sledují populárně vědecké příručky o vývoji dětí, se často zbytečně strachuje, že jejich děťátko neodpovídá vývojovým normám. Ani psycholog, který dítě vyšetřuje, se nedrží těchto uměle vytvořených norem, ale naopak přihlíží ke své klinické zkušenosti a dítě hodnotí podle toho, jak se mu při vyšetření jeví.

0–6 týdnů

Aby se dítě naučilo mluvit, potřebuje nejprve jakousi přípravu k rozvíjení schopností, které s mluvením těsně souvisejí. Toto přípravné období trvá od narození zhruba do 6. týdne života dítěte. Jedná se většinou o neartikulovaný, jednotvárný křik. Je to víceméně reflexní záležitost, která má velký význam pro rozvoj dýchacích orgánů a mluvidel. Tento křik nemusí vždy znamenat, že dítě něco bolí nebo pociťuje nějakou nespokojenost. Babičky často výstižně tvrdí, že si dítě musí procvičit plíce. Troufám si tvrdit, že již v porodnici se většina maminek naučí rozpoznat křik svého dítěte a rozlišit jej od křiku ostatních miminek. Je to dáno výškou nebo hloubkou zvuku, jeho intenzitou a zabarvením, které je u každého dítěte individuální. Objevuje se také první komunikační podtext ze strany malého novorozence. Někdy totiž začne miminko reagovat na hlas matky a dává najevo, že ji poznalo, třeba tím, že pusinkou naznačuje sací pohyby, anebo rychle pohybuje končetinami.

Okolo 3. týdne se většinou začíná objevovat úsměv jako projev první neverbální komunikace. To je pro rodiče velkou odměnou a povzbuzením pro další sbližování a povídání si s dítětem, které je potom čím dál častěji schopno a ochotno reagovat na lidský hlas a dokáže jej už i bezpečně rozlišit mezi jinými zvuky.